

1. Gyűrűk és testek

1.1. Definíció. Legyenek $\circ$ és $*$ kétváltozós műveletek a nemüres A halmazon. Azt mondjuk, hogy $\circ$ **disztributív** a $*$ műveletre, ha minden $a, b, c \in A$ esetén

$$a \circ (b * c) = (a \circ b) * (a \circ c) \quad \text{és} \quad (b * c) \circ a = (b \circ a) * (c \circ a).$$

1.2. Definíció. Legyen R egy nemüres halmaz, amelyen kettő kétváltozós művelet is értelmezve van, nevezzük az egyiket összeadásnak, a másikat szorzásnak. Azt mondjuk, hogy az $(R; +, \cdot)$ struktúra **gyűrű**, ha

1. $(R; +)$ Abel-csoport,
2. $(R; \cdot)$ félcsoport,
3. a szorzás disztributív az összeadásra.

1.3. Tétel. Ha $(R; +, \cdot)$ gyűrű, akkor minden $a \in R$ esetén $a \cdot 0 = 0 \cdot a = 0$.

Bizonyítás.

□

1.4. Definíció.

- **Kommutatív gyűrű:** olyan R gyűrű, amelyben nemcsak az összeadás, hanem a szorzás is kommutatív:

$$\forall a, b \in R: a \cdot b = b \cdot a.$$

- **Egységelemes gyűrű:** olyan R gyűrű, amelyben nemcsak additív, de **multiplikatív egységelem** is létezik (jelölése: 1):

$$\forall a \in R: a \cdot 1 = 1 \cdot a = a.$$

- **Zérusosztómentes gyűrű:** olyan R gyűrű, amelyben

$$\forall a, b \in R: ab = 0 \implies a = 0 \text{ vagy } b = 0.$$

1.5. Definíció. A kommutatív, egységelemes, zérusosztómentes gyűrűket **integritástartományoknak** nevezzük.

1.6. Tétel. Integritástartományban lehet nemzéró elemmel egyszerűsíteni:

$$\forall a, b, c \in R: \text{ ha } c \neq 0, \text{ akkor } a \cdot c = b \cdot c \implies a = b.$$

Bizonyítás.

□

1.7. Definíció. **Testnek** nevezünk egy $(T; +, \cdot)$ gyűrűt, ha $(T \setminus \{0\}; \cdot)$ Abel-csoport (ebből következik, hogy T integritástartomány és $|T| \geq 2$).

Checklist.

0. $+$ és $\cdot$ műveletek a nemüres R halmazon

1. $+$ asszociatív

2. van additív egységelem (jelölés: 0)

3. mindenkinek van additív inverze (jelölés: $-a$)

4. $+$ kommutatív

5. $\cdot$ asszociatív

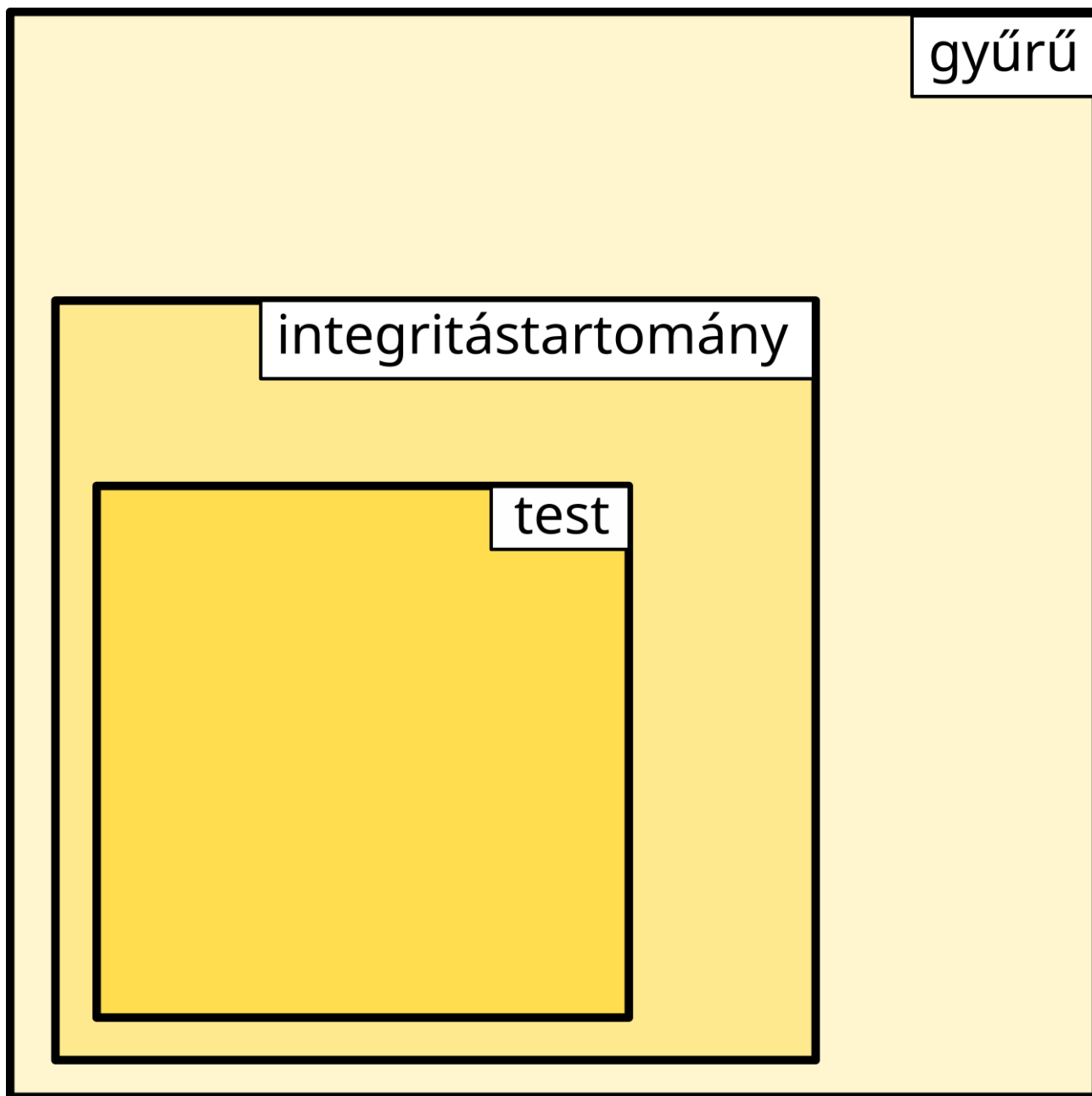
6. $\cdot$ disztributív $+$ -ra

7. $\cdot$ kommutatív

8. van multiplikatív egységelem (jelölés: 1)

9. nincsenek zérusosztók

10. minden nemnulla elemnek van multiplikatív inverze (jelölés: a^{-1})

1.8. Feladat. Gyűrűt, integritástartományt, testet alkotnak-e az alábbi halmazok a szokásos összeadással és szorzással?

(a) $\mathbb{N}_0$	(g) páros számok
(b) $\mathbb{Z}$	(h) páratlan számok
(c) $\mathbb{Q}$	(i) $\mathbb{Z}_6$
(d) $\mathbb{R}$	(j) $\mathbb{Z}_7$
(e) $\mathbb{C}$	(k) $\mathbb{Z}[i] = \{a + bi : a, b \in \mathbb{Z}\}$ (Gauss-egészek)
(f) $\mathbb{R}^{2 \times 2}$	

1.9. Tétel.

- (1) Minden $m \geq 2$ egész szám esetén $\mathbb{Z}_m$ egységelemes kommutatív gyűrű.
- (2) Ha m prímszám, akkor $\mathbb{Z}_m$ test.
- (3) Ha m összetett szám, akkor $\mathbb{Z}_m$ még csak nem is integritástartomány.

Bizonyítás.

- (1) Világos.
- (2) Tudjuk, hogy inverze pontosan a redukált maradékosztályoknak van.
Ha m prímszám, akkor $\mathbb{Z}_m^* = \mathbb{Z}_m \setminus \{\bar{0}\}$.
- (3) Ha m összetett szám, akkor $m = ab$, ahol $1 < a, b < m$.
Ekkor $\bar{a}$ és $\bar{b}$ zérusosztók $\mathbb{Z}_m$ -ben: $\bar{a} \cdot \bar{b} = \overline{ab} = \bar{m} = \bar{0}$, pedig $\bar{a}, \bar{b} \neq \bar{0}$.

□

Időutazás!

1.10. Tétel. Ha R integritástartomány, akkor az R feletti polinomok $R[x]$ halmaza is integritástartomány a polinomok szokásos összeadásával és szorzásával.

2. A polinom fogalma

A polinom receptje.

Végy

- egy **határozatlant**: x ;
- **együtthatókat**: egy R integritástartományból néhány elemet, majd jól keverd őket össze az összeadás (kivonás) és szorzás műveletével.

2.1. Definíció. Az R integritástartomány feletti **polinomnak**

$$f = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \cdots + a_nx^n$$

alakú **formális kifejezést** nevezünk, ahol

- x **határozatlan**;
- az $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n \in R$ elemek az f polinom **együtthatói**.

Az általánosság megszorítása nélkül tfh. $a_n \neq 0$. Ekkor

- az f polinom **fokszáma**: $\deg f = n$;
- az f polinom **főegyütthatója**: a_n .

Speciális polinomok:

- **főpolinom**: $a_n = 1$, azaz $f = x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \cdots + a_2x^2 + a_1x + a_0$;
- **konstans polinom**: $\deg f \leq 0$, azaz $f = a_0$.

Jelölés. Az R integritástartomány feletti polinomok halmazát $R[x]$ jelöli.

Polinomok összegét és szorzatát „természetes módon” definiáljuk (lásd az előadásvázlatban és a videóban).

2.2. Tétel. Tetszőleges $f, g \in R[x]$ polinomokra

$$\deg(f + g) \leq \max(\deg f, \deg g) \quad \text{és} \quad \deg(fg) = \deg f + \deg g.$$

2.3. Tétel. A fent (nem) definiált összeadással és szorzással $R[x]$ integritástartomány.

2.4. Definíció. Az $R[x]$ gyűrűt az R feletti egyhatározatlanú polinomok gyűrűjének, röviden R feletti **polinomgyűrűnek** nevezzük.

3. A polinomok számelmélete

Megállapodás. Mostantól T mindig tetszőleges testet jelöl, és – hacsak mást nem mondunk – minden polinomot ezen test felett tekintünk.

3.1. Definíció. Legyenek $f, g \in T[x]$ polinomok a T test felett.

- **oszthatóság:** $f \mid g \iff \exists h \in T[x]: g = f \cdot h$.

- **asszociáltság:** $f \sim g \iff f \mid g \text{ és } g \mid f$.

- **legnagyobb közös osztó:** $d \sim \text{lko}(f, g)$, ha

KO: $d \mid f$ és $d \mid g$;

LN: $\forall k \in T[x]: (k \mid f \text{ és } k \mid g) \implies k \mid d$.

- **legkisebb közös többszörös:** $t \sim \text{lkkt}(f, g)$, ha

KT: $f \mid t$ és $g \mid t$;

LN: $\forall k \in T[x]: (f \mid k \text{ és } g \mid k) \implies t \mid k$.

3.2. Tétel. A $T[x]$ polinomgyűrűn az oszthatósági reláció rendelkezik az alábbi tulajdonságokkal:

(1) reflexív;

(2) tranzitív;

(3) $\forall f, g \in T[x]: f \sim g \iff \exists c \in T \setminus \{0\}: g = cf$;

(4) $\forall f, g \in T[x]: f \mid g \text{ és } g \neq 0 \implies \deg f \leq \deg g$.

3.3. Tétel.

(1) Az asszociáltság ekvivalenciareláció $T[x]$ -en.

(2) A nulla osztályát kivéve minden asszociáltsági osztály tartalmaz pontosan egy főpolinomot.

(3) Az lko és az lkkt asszociáltság erejéig egyértelmű.

3.4. Tétel (a maradékos osztás tétele). Ha $f, g \in T[x]$ és $g \neq 0$, akkor léteznek olyan egyértelműen meghatározott q és $r \in T[x]$ polinomok, amelyekre

$$f = qg + r \quad \text{és} \quad \deg r < \deg g.$$

Ebben a maradékos osztásban

- f az **osztandó**;
- g az **osztó**;
- q a **hányados**;
- r a **maradék**.

3.5. Feladat. Osszuk el maradékosan az f polinomot a g polinommal az $\mathbb{R}[x]$ polinomgyűrűben.

$$f = x^3 - 2, \quad g = x^2 - 2x + 1$$

3.6. Tétel. Bármely két $f, g \in T[x]$ polinomnak létezik legnagyobb közös osztója és legkisebb közös többszöröse. A legnagyobb közös osztó kiszámítható az **euklideszi algoritmus**sal, és kifejezhető f és g „lineáris kombinációjaként”:

$$\exists u, v \in T[x]: fu + gv = \text{Inko}(f, g).$$

3.7. Tétel. Tetszőleges nemzéró $f, g, h \in T[x]$ polinomok esetén az $fu + gv = h$ egyenlet akkor és csak akkor oldható meg az ismeretlen $u, v \in T[x]$ polinomokra nézve, ha $\text{Inko}(f, g) \mid h$:

$$\exists u, v \in T[x]: fu + gv = h \iff \text{Inko}(f, g) \mid h.$$

3.8. Definíció. Tetszőleges $f, g, m \in T[x]$ esetén azt mondjuk, hogy f **kongruens** g -vel modulo m , ha $m \mid f - g$

$$f \equiv g \pmod{m} \iff m \mid f - g.$$

3.9. Tétel. A modulo m kongruencia ekvivalenciareláció $T[x]$ -en, és két polinom akkor és csak akkor kongruens modulo m , ha ugyanazt a maradékot adják m -mel osztva.

3.10. Tétel. Tetszőleges $f, g, h \in T[x]$ esetén az $fu \equiv h \pmod{m}$ lineáris kongruencia akkor és csak akkor oldható meg (az u ismeretlen polinomra nézve), ha $\text{Inko}(f, m) \mid h$:

$$\exists u \in T[x]: fu \equiv h \pmod{m} \iff \text{Inko}(f, m) \mid h.$$

3.11. Definíció. Legyen $m \in T[x]$ legalább elsőfokú polinom.

- modulo m **maradékosztály**: $\bar{f} = \{ g \in T[x] : f \equiv g \pmod{m} \}$
- a maradékosztályok halmaza: $T[x]/\langle m \rangle = \{ \bar{f} : f \in T[x] \}$
- műveletek: $\bar{f} + \bar{g} = \overline{f + g}$, $-\bar{g} = \overline{-g}$, $\bar{f} \cdot \bar{g} = \overline{f \cdot g}$

3.12. Tétel. A fenti műveletek jóldefiniáltak, azaz maradékosztályok összege (additív inverze, szorzata) nem függ attól, hogy az egyes maradékosztályokból melyik elemet választjuk reprezentánsnak, és ezekkel a műveletekkel $T[x]/\langle m \rangle$ kommutatív egységelemes gyűrűt alkot (modulo m **maradékosztály-gyűrű**).

3.13. Tétel. Az $\bar{f} \in T[x]/\langle m \rangle$ maradékosztálynak akkor és csak akkor létezik multiplikatív inverze, ha $\text{Inko}(f, m) \sim 1$. Ilyenkor a multiplikatív inverz egyértelműen meghatározott.

3.14. Feladat. Határozzuk meg az f és g valós polinomok legnagyobb közös osztóját, és adjuk meg az $fu + gv = \text{lko}(f, g)$ egyenlet egy megoldását.

$$f = x^4 + 2x^3 - x^2 - 4x - 2, \quad g = x^4 + x^3 - x^2 - 2x - 2$$

3.15. Feladat. Határozzuk meg az f és g valós polinomok legnagyobb közös osztóját, és adjuk meg az $fu + gv = \text{lko}(f, g)$ egyenlet egy megoldását.

$$f = x^3 - 2, \quad g = x^2 - 2x + 1$$

3.16. Feladat. Készítsük el meg a $\mathbb{Z}_2[x]/\langle x^2 + x + 1 \rangle$ maradékosztály-gyűrűben az összeadás és a szorzás művelet táblázatát.

3.17. Feladat. Határozzuk meg az $\bar{f}$ maradékosztály multiplikatív inverzét a $\mathbb{Z}_5[x]/\langle m \rangle$ maradékosztály-gyűrűben. Hány eleme van ennek a gyűrűnek?

$$f = 2x^2 - 3x + 2, \quad m = x^3 + 1$$

4. Polinomfüggvények, gyökök

4.1. Definíció. Legyen $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in T[x]$ polinom.

- Az f polinom $c \in T$ helyen vett **helyettesítési értéke**:

$$f(c) = a_n c^n + \dots + a_1 c + a_0 \in T.$$

- Az f polinomhoz tartozó **polinomfüggvény**:

$$f: T \rightarrow T, c \mapsto f(c).$$

- A $c \in T$ elem **gyöke** az $f \in T[x]$ polinomnak, ha $f(c) = 0$.

4.2. Példa. Az $f = x^2 \in \mathbb{Z}_2[x]$ és $g = x^3 \in \mathbb{Z}_2[x]$ polinomokhoz ugyanaz a polinomfüggvény tartozik:

$$\mathbb{Z}_2 \rightarrow \mathbb{Z}_2, \quad \bar{0} \mapsto \bar{0}, \bar{1} \mapsto \bar{1}.$$

4.3. Tétel (Bézout tétele). Bármely $f \in T[x]$ és $\alpha \in T$ esetén

$$f(\alpha) = 0 \iff x - \alpha \mid f.$$

Bizonyítás. Osszuk el f -et maradékosan $(x - \alpha)$ -val.

□

4.4. Következmény. Tetszőleges $f, g \in T[x]$ polinomok esetén f és g közös gyökei ugyanazok, mint $\text{Inko}(f, g)$ gyökei.

Bizonyítás.

□

4.5. Következmény. Ha $f \in T[x]$ és $\alpha_1, \dots, \alpha_k \in T$ páronként különböző elemek, akkor

$$f(\alpha_1) = \dots = f(\alpha_k) = 0 \iff (x - \alpha_1) \cdot \dots \cdot (x - \alpha_k) \mid f.$$

Bizonyítás.

□

4.6. Következmény. Ha a **nemnulla** $f \in T[x]$ polinom fokszáma n , akkor legfeljebb n különböző gyöke van a T testben.

Bizonyítás.

□

4.7. Definíció. Azt mondjuk, hogy az $f \in T[x]$ polinomnak az $\alpha \in T$ elem **k -szoros gyöke**, ha

$$(x - \alpha)^k \mid f \text{ de } (x - \alpha)^{k+1} \nmid f.$$

A k számot az α gyök **multiplicitásának** nevezzük.

4.8. Megjegyzés. Megengedjük a $k = 0$ esetet is: α pontosan akkor nullaszoros gyök, ha nem gyök.

4.9. Feladat. Hányszoros gyöke $c = 2$ az $f = x^5 - 5x^4 + 7x^3 - 2x^2 + 4x - 8 \in \mathbb{R}[x]$ polinomnak?

4.10. Feladat. Hányszoros gyöke $c = \overline{2}$ az $f = x^4 + 2x + \overline{3} \in \mathbb{Z}_5[x]$ polinomnak?

4.11. Feladat. Hányszoros gyöke $c = \overline{3}$ az $f = x^4 + 2x + \overline{3} \in \mathbb{Z}_5[x]$ polinomnak?

5. Irreducibilis polinomok

Emlékeztető. A polinomokat egy tetszőleges T test felett tekintjük (pl. $T = \mathbb{C}$, $T = \mathbb{R}$, $T = \mathbb{Q}$, $T = \mathbb{Z}_p$).

5.1. Definíció. Az $f \in T[x]$ polinom **irreducibilis**, ha legalább elsőfokú, és csak úgy bontható két polinom szorzatára, hogy az egyik tényező asszociált f -hez. Ekkor a másik tényező szükségképpen asszociált 1-hez; ilyenkor **triviális faktORIZÁCIÓRÓL** beszélünk. Formálisan:

$$\forall g, h \in T[x]: f = gh \implies (g \sim f \text{ vagy } h \sim f).$$

5.2. Definíció. Az $f \in T[x]$ polinom **prím**, ha legalább elsőfokú, és valahányszor osztója egy szorzatnak, mindannyiszor osztója a szorzat egyik tényezőjének. Formálisan:

$$\forall g, h \in T[x]: f \mid gh \implies (f \mid g \text{ vagy } f \mid h).$$

5.3. Tétel. Test feletti polinomokra az irreducibilitás és a prímtulajdonság ekvivalens.

5.4. Tétel. Minden legalább elsőfokú T feletti polinom felbontható irreducibilis polinomok szorzatára. Ez a felbontás a tényezők sorrendjétől és asszociáltságtól eltekintve egyértelműen meghatározott, azaz ha $p_1 \cdot \dots \cdot p_n$ és $q_1 \cdot \dots \cdot q_m$ ugyanazon polinom két irreducibilis faktorizációja, akkor $n = m$, és létezik olyan $\pi \in S_n$ permutáció, hogy $p_i \sim q_{\pi(i)}$ minden $i = 1, \dots, n$ esetén.

5.5. Tétel. Egy legalább elsőfokú $f \in T[x]$ polinom akkor és csak akkor irreducibilis, ha f nem bontható $\deg f$ -nél kisebb fokszámú polinomok szorzatára.

Bizonyítás. Ha test feletti polinomokról van szó, akkor a felbontás (nem)triviális volta csak a fokszámoktól függ:

- $f = gh$ triviális felbontás, ha $\deg g = \deg f$ és $\deg h = 0$, vagy fordítva;
- $f = gh$ nemtriviális felbontás, ha $1 \leq \deg g, \deg h < \deg f$. □

5.6. Tétel. Az elsőfokú polinomok bármely test felett irreducibilisek.

5.7. Tétel. Ha $f \in T[x]$ irreducibilis és $\deg f \geq 2$, akkor f -nek nincs gyöke.

Bizonyítás.

□

5.8. Tétel. Ha $f \in T[x]$ és $2 \leq \deg f \leq 3$, akkor f pontosan akkor irreducibilis, ha nincs gyöke.

Bizonyítás.

□

5.9. Feladat. Bontsuk irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot.

$$f = x^6 + 3x^4 - x^3 + 2x^2 + x - 1 \in \mathbb{Z}_5[x].$$

5.10. Feladat. Bontsuk irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot.

$$f = x^4 + x^2 + 1 \in \mathbb{Z}_2[x].$$

5.11. Feladat. Bontsuk irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot.

$$f = x^4 + x + 1 \in \mathbb{Z}_2[x].$$

6. Irreducibilis polinomok $\mathbb{C}$ felett, Viète-formulák

6.1. Tétel (az algebra alaptétele). Minden legalább elsőfokú komplex együtthatós polinomnak van gyöke a komplex számok testében.

6.2. Következmény. A komplex számok teste felett pontosan az elsőfokú polinomok irreducibilisek.

6.3. Következmény.

(1) Minden legalább elsőfokú komplex együtthatós polinom elsőfokú polinomok szorzatára bomlik.

(2) Ha $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{C}[x]$ ($n \geq 1, a_n \neq 0$), akkor f -nek multiplicitással számolva pontosan n gyöke van.

(3) Ha ezek a gyökök $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ (mindegyiket annyiszor feltüntetve, amennyi a multiplicitása), akkor $f = a_n \cdot (x - \alpha_1) \cdot \dots \cdot (x - \alpha_n)$. Ezt nevezzük a polinom **gyöktényezős felbontásának**.

6.4. Feladat. Határozzuk meg az alábbi polinom gyökeinek négyzetösszegét.

$$f = 3x^3 + 6x^2 + 24x + 18$$

Ha a gyökök $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \in \mathbb{C}$, akkor

$$\begin{aligned} f &= 3x^3 + 6x^2 + 24x + 18 = 3 \cdot (x - \alpha_1) \cdot (x - \alpha_2) \cdot (x - \alpha_3) = \\ &= 3 \cdot (x^3 - (\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3)x^2 + (\alpha_1\alpha_2 + \alpha_1\alpha_3 + \alpha_2\alpha_3)x - \alpha_1\alpha_2\alpha_3). \end{aligned}$$

Ebből következik, hogy

$$\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = \quad \quad \alpha_1\alpha_2 + \alpha_1\alpha_3 + \alpha_2\alpha_3 = \quad \quad \alpha_1\alpha_2\alpha_3 =$$

Ezekből ki tudjuk fejezni a gyökök négyzetösszegét:

$$\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2 =$$

6.5. Tétel (**Viète-formulák**). Legyenek az n -edfokú

$$f = x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \cdots + a_1x + a_0 \in \mathbb{C}[x]$$

főpolinom komplex gyökei $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ (mindegyiket annyiszor feltüntetve, amennyi a multiplicitása). Ekkor fennállnak az alábbi összefüggések:

$$-a_{n-1} = \alpha_1 + \alpha_2 + \cdots + \alpha_n;$$

$$a_{n-2} = \alpha_1\alpha_2 + \alpha_1\alpha_3 + \cdots + \alpha_{n-1}\alpha_n;$$

$$-a_{n-3} = \alpha_1\alpha_2\alpha_3 + \alpha_1\alpha_2\alpha_4 + \cdots + \alpha_{n-2}\alpha_{n-1}\alpha_n;$$

$$\vdots$$

$$(-1)^{n-1}a_1 = \alpha_1\alpha_2 \cdots \alpha_{n-2}\alpha_{n-1} + \alpha_1\alpha_2 \cdots \alpha_{n-2}\alpha_n + \cdots + \alpha_2\alpha_3 \cdots \alpha_{n-1}\alpha_n;$$

$$(-1)^na_0 = \alpha_1\alpha_2\alpha_3 \cdots \alpha_{n-1}\alpha_n.$$

6.6. Megjegyzés. A fenti képleteket **Viète-formuláknak** hívjuk. A k -adik sor bal oldalán $(-1)^ka_{n-k}$ áll, a jobb oldalon pedig az $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ betűkből képezett összes k -tényezős szorzat összege, tehát egy $\binom{n}{k}$ -tagú összeg. Formálisan:

$$(-1)^ka_{n-k} = \sum_{1 \leq i_1 < i_2 < \cdots < i_k \leq n} \alpha_{i_1} \cdot \alpha_{i_2} \cdot \dots \cdot \alpha_{i_k}.$$

6.7. Feladat. Bontsuk $\mathbb{C}$ és $\mathbb{R}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az $f = x^3 - 1$ polinomot.

7. Irreducibilis polinomok $\mathbb{R}$ felett

7.1. Tétel. A valós polinomok nemvalós gyökei komplex konjugált párokban lépnek fel:

$$\forall f \in \mathbb{R}[x] \quad \forall z \in \mathbb{C}: f(z) = 0 \implies f(\bar{z}) = 0.$$

Bizonyítás.

□

7.2. Következmény. Egy valós együtthatós polinom pontosan akkor irreducibilis a valós számok teste felett, ha elsőfokú, vagy olyan másodfokú polinom, melynek nincs valós gyöke. Tehát az $\mathbb{R}$ feletti irreducibilis polinomok a következők:

- $ax + b$ ($a, b \in \mathbb{C}, a \neq 0$);
- $ax^2 + bx + c$ ($a, b, c \in \mathbb{C}, a \neq 0, b^2 - 4ac < 0$).

Bizonyítás.

□

7.3. Feladat. Bontsuk $\mathbb{C}$ és $\mathbb{R}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az $f = x^4 + 1$ polinomot.

7.4. Feladat. Bontsuk $\mathbb{C}$ és $\mathbb{R}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az $f = x^6 - 27$ polinomot.

8. Irreducibilis polinomok $\mathbb{Q}$ felett

8.1. Példa ($\mathbb{Q}$ felett minden polinom asszociált egy $\mathbb{Z}$ felettihez).

$$\begin{aligned}\frac{15}{7}x^2 + \frac{45}{4}x + \frac{5}{2} &= \frac{60}{28}x^2 + \frac{315}{28}x + \frac{70}{28} = \\ &= \frac{1}{28}(60x^2 + 315x + 70) \sim 60x^2 + 315x + 70 \\ &= 5(12x^2 + 63x + 14) \sim 12x^2 + 63x + 14\end{aligned}$$

8.2. Feladat. Keressük meg az $f = 2x^5 + 3x^4 - 7x^3 - 3x^2 + 8x - 12$ polinom racionális gyökeit.

8.3. Tétel (Rolle(?) tétele). Legyen $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0$ egy tetszőleges egész együtthatós polinom. Ha $\frac{p}{q}$ egy egyszerűsíthetetlen tört alakjában felírt racionális szám (azaz $p, q \in \mathbb{Z}$, $q \neq 0$ és $\text{Inko}(p, q) = 1$), akkor

$$f\left(\frac{p}{q}\right) = 0 \implies q \mid a_n \text{ és } p \mid a_0.$$

Speciálisan: egész együtthatós főpolinom racionális gyökei mindig egész számok.

Bizonyítás. Tegyük fel, hogy $\frac{p}{q}$ gyöke f -nek ($\text{Inko}(p, q) = 1$).

$$0 = f\left(\frac{p}{q}\right) = a_n \frac{p^n}{q^n} + a_{n-1} \frac{p^{n-1}}{q^{n-1}} + \dots + a_1 \frac{p}{q} + a_0.$$

Szorozzunk be q^n -nel:

$$0 = \underbrace{a_n p^n + a_{n-1} p^{n-1} q + \dots + a_1 p q^{n-1}}_{p \mid} + \underbrace{a_0 q^n}_{p \mid} \implies p \mid a_0$$

Hasonlóan:

$$q \mid a_n \iff \underbrace{a_n p^n}_{q \mid} + \underbrace{a_{n-1} p^{n-1} q + \dots + a_1 p q^{n-1} + a_0 q^n}_{q \mid} = 0 \quad \square$$

8.4. Feladat. Bontsuk $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot:

$$f = 2x^7 + 5x^6 + 4x^5 + 13x^4 + 54x^3 + 84x^2 + 54x + 12$$

8.5. Tétel (Gauss-lemma). Ha egy legalább elsőfokú egész együtthatós polinom nem bontható fel nála kisebb fokszámú egész együtthatós polinomok szorzatára, akkor $\mathbb{Q}$ felett sem bomlik így fel, és viszont.

Formálisan: ha $f \in \mathbb{Z}[x]$ és $\deg f = n \geq 1$, akkor az alábbi két állítás ekvivalens:

$$(1) \exists g, h \in \mathbb{Z}[x] : f = gh \text{ és } 0 < \deg g, \deg h < n;$$

$$(2) \exists g, h \in \mathbb{Q}[x] : f = gh \text{ és } 0 < \deg g, \deg h < n.$$

8.6. Példa.

$$\begin{aligned} & 72x^5 - 102x^4 - 2244x^3 + 208x^2 - 1036x - 280 = \\ &= \left(\frac{15}{7}x^2 + \frac{45}{4}x + \frac{5}{2}\right) \cdot \left(\frac{168}{5}x^3 - 224x^2 + \frac{448}{5}x - 112\right) = \\ &= \frac{5}{28}(12x^2 + 63x + 14) \cdot \frac{56}{5}(3x^3 - 20x^2 + 8x - 10) = \\ &= \frac{5}{28} \frac{56}{5} \cdot (12x^2 + 63x + 14)(3x^3 - 20x^2 + 8x - 10) = \\ &= 2 \cdot (12x^2 + 63x + 14)(3x^3 - 20x^2 + 8x - 10) = \\ &= (24x^2 + 126x + 28) \cdot (3x^3 - 20x^2 + 8x - 10) \end{aligned}$$

8.7. Definíció. Azt mondjuk, hogy a p prímszám **pontos osztója** az a egész számnak, ha a osztható p -vel, de p^2 -tel már nem. Jelölés: $p \parallel a$.

8.8. Tétel (Schönemann–Eisenstein-féle irreducibilitási kritérium). Legyen $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$. Ha létezik olyan p prímszám amelyre

$$p \nmid a_n, \quad p \mid a_{n-1}, \dots, p \mid a_1, \quad p \parallel a_0,$$

akkor f irreducibilis a racionális számok teste felett.

8.9. Következmény. Minden $n \geq 1$ egész számra létezik $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis n -edfokú polinom.

Bizonyítás.

□

8.10. Tétel (Schönemann–Eisenstein-féle irreducibilitási kritérium). Legyen $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$. Ha létezik olyan p prímszám, amelyre

$$p \parallel a_n, \quad p \mid a_{n-1}, \dots, p \mid a_1, \quad p \nmid a_0,$$

akkor f irreducibilis a racionális számok teste felett.

8.11. Feladat. Bontsuk $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot:

$$f = 5x^8 - 5x^7 + 4x^2 - 2x - 2$$

8.12. Feladat. Bontsuk $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot:

$$f = 2x^{100} - 3x^{73} + 69x - 12$$

8.13. Feladat. Bontsuk $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis tényezők szorzatára az alábbi polinomot:

$$f = x^6 - 27$$

8.14. Tétel (Schönemann–Eisenstein-féle irreducibilitási kritérium). Legyen $f = a_n x^n + \cdots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$. Ha létezik olyan p prímszám amelyre

$$p \nmid a_n, \quad p \mid a_{n-1}, \quad \dots, \quad p \mid a_2, \quad p \mid a_1, \quad p \parallel a_0,$$

akkor f irreducibilis a racionális számok teste felett.

Bizonyítás. Tfh. van megfelelő p prímszám, de f mégsem irreducibilis $\mathbb{Q}$ felett. Ekkor, a Gauss-lemma szerint léteznek olyan **egész** együtthatós g, h polinomok, amelyekre $f = gh$ és $1 \leq \deg g, \deg h < n$. Legyen

$$g = b_k x^k + b_{k-1} x^{k-1} + \cdots + b_2 x^2 + b_1 x + b_0 \in \mathbb{Z}[x]$$

$$h = c_\ell x^\ell + c_{\ell-1} x^{\ell-1} + \cdots + c_2 x^2 + c_1 x + c_0 \in \mathbb{Z}[x]$$

Vizsgáljuk az $f = gh$ egyenlőséget együtthatónként:

9. Egyszerű algebrai bővítés, véges testek

9.1. Példa. Az $m = x^2 + x + 1 \in \mathbb{Z}_2[x]$ polinomnak nincs gyöke $\mathbb{Z}_2$ -ben, ezért irreducibilis $\mathbb{Z}_2$ felett (hiszen csak másodfokú). Bővítsük ki a $\mathbb{Z}_2 = \{0, 1\}$ testet a $K = \{0, 1, \alpha, \beta\}$ testté:

+	0	1	α	β
0	0	1	α	β
1	1	0	β	α
α	α	β	0	1
β	β	α	1	0

·	0	1	α	β
0	0	0	0	0
1	0	1	α	β
α	0	α	β	1
β	0	β	1	α

Ebben a testben már van gyöke az m polinomnak: $m(\alpha) = \alpha^2 + \alpha + 1 = 0$.

A K test izomorf a $\mathbb{Z}_2[x]/\langle x^2 + x + 1 \rangle$ testtel; hogy ezt lássuk, csak be kell vezetni a $0 := \bar{0}$, $1 := \bar{1}$, $\alpha := \bar{x}$, $\beta := \overline{x+1}$ jelöléseket:

+	$\bar{0}$	$\bar{1}$	$\bar{x}$	$\overline{x+1}$
$\bar{0}$	$\bar{0}$	$\bar{1}$	$\bar{x}$	$\overline{x+1}$
$\bar{1}$	$\bar{1}$	$\bar{0}$	$\overline{x+1}$	$\bar{x}$
$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\overline{x+1}$	$\bar{0}$	$\bar{1}$
$\overline{x+1}$	$\overline{x+1}$	$\bar{x}$	$\bar{1}$	$\bar{0}$

·	$\bar{0}$	$\bar{1}$	$\bar{x}$	$\overline{x+1}$
$\bar{0}$	$\bar{0}$	$\bar{0}$	$\bar{0}$	$\bar{0}$
$\bar{1}$	$\bar{0}$	$\bar{1}$	$\bar{x}$	$\overline{x+1}$
$\bar{x}$	$\bar{0}$	$\bar{x}$	$\overline{x+1}$	$\bar{1}$
$\overline{x+1}$	$\bar{0}$	$\overline{x+1}$	$\bar{1}$	$\bar{x}$

9.2. Tétel. A $T[x]/\langle m \rangle$ maradékosztály-gyűrű akkor és csak akkor test, ha az $m \in T[x]$ polinom irreducibilis T felett.

9.3. Tétel. Legyen T test, $m \in T[x]$ irreducibilis polinom, $\deg f = n$. Ekkor a $K = T[x]/\langle m \rangle$ maradékosztály-gyűrű olyan test, amelyben az m polinomnak van gyöke. A K test minden eleme egyértelműen felírható

$$\overline{a_{n-1}x^{n-1} + \cdots + a_1x + a_0} \quad (a_{n-1}, \dots, a_0 \in T)$$

alakban. Ha $T = \mathbb{Z}_p$, akkor $|K| = p^n$.

Bizonyítás.

□

9.4. Következmény. Tetszőleges T test és $m \in T[x]$ irreducibilis polinom esetén létezik olyan K test, amelyre

- (1) K **bővítése** T -nek, azaz $K \supseteq T$;
- (2) létezik olyan $\alpha \in K$ elem, amely gyöke m -nek;
- (3) K elemei egyértelműen előállnak $a_{n-1}\alpha^{n-1} + \dots + a_1\alpha + a_0$ ($a_{n-1}, \dots, a_0 \in T$) alakban, ahol $n = \deg f$.

Bizonyítás. Legyen $K = T[x]/\langle m \rangle$.

- (1) K -ban $\{ \bar{a} : a \in T \subseteq T[x] \}$ egy T -vel izomorf résztest.
- (2) Legyen $\alpha = \bar{x}$, ekkor $m(\alpha) = m(\bar{x}) = \overline{m(x)} = \bar{0}$, hiszen $m \equiv 0 \pmod{m}$.
- (3) K elemei egyértelműen előállnak így ($a_{n-1}, \dots, a_0 \in T$ együtthatókkal):

$$\begin{aligned} \overline{a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_1x + a_0} &= \overline{a_{n-1}}\bar{x}^{n-1} + \dots + \overline{a_1}\bar{x} + \overline{a_0} = \\ &= a_{n-1}\bar{x}^{n-1} + \dots + a_1\bar{x} + a_0 = \\ &= a_{n-1}\alpha^{n-1} + \dots + a_1\alpha + a_0. \end{aligned} \quad \square$$

9.5. Definíció. Azt mondjuk, hogy a K test T -ből az α elem **adjungálásával** keletkezik (jelölés: $K = T(\alpha)$), és az ilyen módon előálló testeket T **egyszerű algebrai bővítéseinek** nevezzük.

9.6. Példa. Mivel az $x^2 + 1$ polinom irreducibilis $\mathbb{R}$ felett, a $K := \mathbb{R}[x]/\langle x^2 + 1 \rangle$ maradékosztály-gyűrű test.

- elemek: $\overline{a + bx}$ ($a, b \in \mathbb{R}$);
- számolási szabály: $\overline{x^2 + 1} = \bar{0}$.

Menjünk le alfába...

- elemek: $a + b\alpha$ ($a, b \in \mathbb{R}$);
- számolási szabály: $\alpha^2 + 1 = 0$.

9.7. Példa. Mivel $m := x^3 - 2$ irreducibilis $\mathbb{Q}$ felett, a $K := \mathbb{Q}[x]/\langle x^3 - 2 \rangle$ maradékosztály-gyűrű test.

- elemek: $\overline{a + bx + cx^2}$ ($a, b, c \in \mathbb{Q}$);
- számolási szabály: $\overline{x^3 - 2} = \overline{0}$.

Euklideszi algoritmussal kiszámítottuk, hogy $\overline{x^2 - 2x + 1}^{-1} = \overline{5 + 4x + 3x^2}$.

Menjünk le alfába...

- elemek: $a + b\alpha + c\alpha^2$ ($a, b, c \in \mathbb{Q}$);
- számolási szabály: $\alpha^3 - 2 = 0$.

A fenti inverz alfás felírása: $(\alpha^2 - 2\alpha + 1)^{-1} = 5 + 4\alpha + 3\alpha^2$.

9.8. Tétel. Akkor és csak akkor létezik q -elemű test, ha q prímszám.

Bizonyítás.

- **akkor:** Ha $q = p^n$, akkor $K := \mathbb{Z}_p[x]/\langle m \rangle$ jó lesz tetszőleges $m \in \mathbb{Z}_p[x]$ irreducibilis n -edfokú polinom esetén. (Nem triviális, hogy van ilyen!)
- **csak akkor:** Ha K egy véges test, akkor a legkisebb részteste izomorf $\mathbb{Z}_p$ -vel valamilyen p prímszámra (nem triviális!), és K vektorteret alkot ezen test felett, így $|K| = p^n$, ahol $n = \dim K$. $\square$

9.9. Megjegyzés. Tetszőleges q prímszám esetén izomorfia erejéig egyetlen q -elemű test létezik. Jelölés: $\text{GF}(q)$.

9.10. Példa.

- $\text{GF}(2) \cong \mathbb{Z}_2$
- $\text{GF}(3) \cong \mathbb{Z}_3$
- $\text{GF}(4) \cong \mathbb{Z}_2[x]/\langle x^2 + x + 1 \rangle$
- $\text{GF}(5) \cong \mathbb{Z}_5$
- $\text{GF}(6)$ nem létezik
- $\text{GF}(7) \cong \mathbb{Z}_7$
- $\text{GF}(8) \cong \mathbb{Z}_2[x]/\langle x^3 + x + 1 \rangle \cong \mathbb{Z}_2[x]/\langle x^3 + x^2 + 1 \rangle$

10. Lagrange-iterpoláció

10.1. Tétel. Egy test feletti nemnulla polinomnak nem lehet több gyöke, mint amennyi a fokszáma.

Bizonyítás.

□

10.2. Következmény. Ha az $f, g \in T[x]$ polinomok legfeljebb n -edfokúak, és $n + 1$ különböző helyen ugyanaz a helyettesítési értékük, akkor $f = g$.

Bizonyítás. A $h := f - g$ polinom legfeljebb n -edfokú és legalább $n + 1$ gyöke van, ezért a fenti tétel szerint $h = 0$. □

10.3. Következmény. Ha a T test végtelen, akkor két T feletti polinom akkor és csak akkor egyenlő, ha a hozzájuk tartozó polinomfüggvények megegyeznek.

10.4. Megjegyzés. Ha a T test véges, akkor viszont mindig találhatók különböző T feletti polinomok, amelyekhez ugyanaz a polinomfüggvény tartozik, pl. ha $T = \{a_1, \dots, a_q\}$, akkor az $f = 0$ és $g = (x - a_1) \cdot \dots \cdot (x - a_q)$ polinomokhoz ugyanaz a polinomfüggvény tartozik (konstans nulla).

10.5. Tétel (Lagrange-iterpoláció). Tetszőleges $a_1, \dots, a_{n+1}$ páronként különböző és $b_1, \dots, b_{n+1}$ (nem feltétlenül különböző) T -beli elemekhez létezik pontosan egy $f \in T[x]$ legfeljebb n -edfokú polinom, amelyre $f(a_i) = b_i$ teljesül $i = 1, \dots, n + 1$ esetén.

Bizonyítás. Tekintsük az alábbi $f_i \in T[x]$ polinomokat ($i = 1, \dots, n + 1$):

$$f_i := b_i \cdot \frac{(x - a_1) \cdot \dots \cdot (x - a_{i-1}) \cdot (x - a_{i+1}) \cdot \dots \cdot (x - a_{n+1})}{(a_i - a_1) \cdot \dots \cdot (a_i - a_{i-1}) \cdot (a_i - a_{i+1}) \cdot \dots \cdot (a_i - a_{n+1})}.$$

Ekkor f_i értéke az a_j helyen:

$$f_i(a_j) = \begin{cases} 0, & \text{ha } i \neq j; \\ b_i, & \text{ha } i = j. \end{cases}$$

Tehát az $f = f_1 + \dots + f_{n+1}$ polinom megfelelő lesz:

$$\begin{aligned} f(a_j) &= f_1(a_j) + \dots + f_{j-1}(a_j) + f_j(a_j) + f_{j+1}(a_j) + \dots + f_{n+1}(a_j) = \\ &= 0 + \dots + 0 + b_j + 0 + \dots + 0 = b_j. \end{aligned}$$

□

11. Derivált, többszörös gyökök

11.1. Definíció. Az $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in T[x]$ polinom **deriváltján** az $f' = n a_n x^{n-1} + \dots + 2 a_2 x + a_1$ polinomot értjük.

Jelölés. A k -adik deriváltat $f^{(k)}$ jelöli, az $f^{(1)} = f'$ és $f^{(0)} = f$ megállapodással.

11.2. Tétel. Tetszőleges $f, g \in T[x]$ polinomokra és k pozitív egész számra érvényesek az alábbi deriválási szabályok:

$$(1) (f + g)' = f' + g';$$

$$(2) (f \cdot g)' = f' \cdot g + f \cdot g';$$

$$(3) (f^k)' = k \cdot f^{k-1} \cdot f'.$$

11.3. Tétel. Ha az α komplex szám k -szoros gyöke az $f \in \mathbb{C}[x]$ polinomnak, akkor $(k - 1)$ -szeres gyöke f' -nek. (Ha $k = 1$, akkor α nem gyöke f' -nek.)

Bizonyítás.

□

11.4. Megjegyzés. Az előző tétel megfordítása nem igaz: f' -nek lehetnek olyan gyökei is, amelyekért nem f többszörös gyökei a „felelősek”.

11.5. Következmény. Az $f \in \mathbb{C}[x]$ polinom α gyökének multiplicitása nem más, mint a legkisebb olyan k nemnegatív egész, amelyre $f^{(k)}(\alpha) \neq 0$, azaz α akkor és csak akkor k -szoros gyök, ha

$$f(\alpha) = f'(\alpha) = \dots = f^{(k-1)}(\alpha) = 0, \text{ de } f^{(k)}(\alpha) \neq 0.$$

11.6. Feladat. Hányszoros gyöke $\alpha = 2$ az $f = x^5 - 5x^4 + 7x^3 - 2x^2 + 4x - 8$ polinomnak?

11.7. Feladat. Határozzuk meg az $a, b \in \mathbb{R}$ együtthatókat úgy, hogy teljesüljön az alábbi oszthatóság.

$$(x + 2)^2 \mid x^4 + ax^3 + bx^2 + 4$$

11.8. Következmény. Az α komplex szám akkor és csak akkor többszörös gyöke az $f \in \mathbb{C}[x]$ polinomnak, ha gyöke $\text{Inko}(f, f')$ -nak.

11.9. Következmény. Bármely legalább elsőfokú $f \in \mathbb{C}[x]$ polinomra az $\frac{f}{\text{Inko}(f, f')}$ polinom gyökei ugyanazok, mint f gyökei, de mindegyik egyszeres gyök.

11.10. Következmény. Ha T számtest, azaz $T \leq \mathbb{C}$, és $f \in T[x]$ irreducibilis T felett, akkor f -nek minden komplex gyöke egyszeres.

11.11. Feladat. Határozzuk meg az $f = x^5 - 10x^3 - 20x^2 - 15x - 4 \in \mathbb{C}[x]$ polinom (többszörös) gyökeit és a gyökök multiplicitását.